

**Інформаційна довідка
щодо проєкту Закону України
«Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України
щодо оптимізації порядку невідкладного проникнення до житла та
вдосконалення порядку проведення окремих
процесуальних та слідчих (розшукових) дій»
(реєстр. № 15488-4 від 24.08.2026)***

***Анотація.** В інформаційній довідці досліджуються питання удосконалення процесуальних підстав проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення у них обшуку, а також дотримання прав людини при здійсненні цих та деяких інших процесуальних дій. Відповідний аналіз проведено в контексті пропозицій, передбачених у проєкті Закону України (реєстр. № 15488-4 від 24.08.2026) (далі – законопроєкт).*

Розглядається відповідність законопроєкту основоположним засадам правотворчої діяльності та кримінального процесуального законодавства, практиці Верховного Суду, що стосується забезпечення прав людини під час кримінального провадження.

За результатами дослідження виявлено ризики, які в подальшому перешкоджатимуть належній реалізації законопроєкту під час правозастосовної діяльності та досягненню його мети – законодавчого забезпечення конституційних гарантій недоторканності житла чи іншого володіння особи при проведенні обшуків, здійсненні інших процесуальних дій.

***Ключові слова:** кримінальне провадження, досудове розслідування, проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук, невідкладність проведення обшуку, ухвала про дозвіл на обшук, повноваження прокурора, гарантії прав особи, судова практика.*

Вступ

Частина перша статті 233 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) встановлює загальне правило щодо недоторканності житла та іншого володіння особи – проникнення до них можливе лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, за винятком випадків, прямо передбачених частиною третьою цієї статті.

Таке виключення стосується невідкладних ситуацій, за яких зволікання з отриманням попереднього судового дозволу може призвести до негативних наслідків. Зокрема, слідчий, дізнавач або прокурор уповноважені до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи у випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна або безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. Водночас таке проникнення не усуває необхідності подальшого судового контролю – після проведення відповідних дій уповноважена особа зобов'язана невідкладно звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку. Під час його розгляду суд перевіряє, зокрема, наявність правових та фактичних підстав для проникнення без попередньої судової санкції. У разі відмови прокурора погодити відповідне клопотання або відмови слідчого судді в його задоволенні докази, отримані

внаслідок такого обшуку, визнаються недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню у встановленому КПК України порядку.

Отже, законодавець виходить із презумпції необхідності попереднього судового контролю за втручанням у право на недоторканність житла та допускає відступ від цього правила лише за наявності обставин, що об'єктивно вимагають негайного реагування. При цьому частина третя статті 233 КПК України містить вичерпне формулювання категорій таких ситуацій: необхідність врятування життя людей, врятування майна або безпосереднє переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення.

Практичне застосування цієї норми засвідчило наявність проблеми щодо визначення меж поняття «невідкладного випадку». Зокрема, виникали питання, чи може необхідність запобігти знищенню або втраті речових доказів, забезпечити збереження доказової бази або негайно зафіксувати відомості про кримінальне правопорушення бути самостійною підставою для проникнення до житла чи іншого володіння особи без попередньої ухвали слідчого судді.

Судова практика Верховного Суду демонструє, що зазначені обставини не можуть автоматично визнаватися достатньою підставою для невідкладного проникнення. Водночас Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду (ККС ВС) у постанові від 7 жовтня 2024 року у справі № 466/525/22 сформулювала важливе уточнення: до випадків, пов'язаних із «врятуванням майна», можуть належати ситуації, коли існує реальна загроза знищення або втрати матеріальних об'єктів, які потенційно можуть мати значення речових доказів у кримінальному провадженні. При цьому сама лише абстрактна можливість втрати доказів не є достатньою. На момент проникнення мають існувати конкретні дані, які дають підстави вважати загрозу знищення чи втрати доказів реальною та такою, що потребує негайного реагування.

Верховний Суд також наголосив на значенні наступного судового контролю. Водночас Верховний Суд послідовно виходить із того, що положення статті 233 КПК України не можуть тлумачитися розширено на користь органів досудового розслідування. Так, у практиці Касаційного кримінального суду зазначалося, що виявлення та фіксація відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення самі по собі не належать до передбачених частиною третьою статті 233 КПК України підстав для невідкладного проникнення до житла без ухвали слідчого судді.

Показовою є також позиція ККС ВС щодо недопустимості фактичного випередження судового контролю. У постанові від 14 березня 2024 року у справі № 288/1206/16-к Суд дійшов висновку, що якщо на момент проникнення до житла суд ще не завершив розгляд клопотання про дозвіл на проведення обшуку, таке проникнення є незаконним, а отримані внаслідок нього докази – недопустимими.

Таким чином, судова практика свідчить, що основною проблемою є не лише відсутність у законі додаткових формулювань щодо можливих невідкладних ситуацій, а й необхідність чіткого визначення критеріїв, за яких певна обставина набуває характеру невідкладної. Зокрема, для правомірного проникнення без попередньої ухвали слідчого судді має існувати реальна,

конкретна та об'єктивно підтверджена загроза, усунення якої неможливе за умови очікування отримання судового дозволу.

Такий підхід відповідає і стандартам статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до якої втручання держави у право на повагу до житла має бути не лише передбаченим законом і спрямованим на легітимну мету, а й необхідним та пропорційним. Європейський суд з прав людини послідовно наголошує на необхідності існування належних та ефективних гарантій проти свавільного втручання, причому сам факт наявності судової санкції не завжди є достатнім: має оцінюватися якість судового контролю, обсяг повноважень органів влади та можливість ефективного оскарження.

ЄСПЛ також неодноразово підкреслював, що під час оцінки правомірності обшуку мають враховуватися характер і достатність підстав для його проведення, пропорційність втручання, зміст і межі відповідного дозволу, а також ефективність гарантій від зловживань. Зокрема, у справі «Резнік проти України» Суд звернув увагу на необхідність забезпечення належного балансу між правами особи та потребами кримінального розслідування, а також на значення ефективного процесуального контролю за проведенням обшуків.

Отже, чинна модель регулювання невідкладного проникнення до житла чи іншого володіння особи поєднує обмежений перелік виняткових підстав із механізмом подальшого судового контролю. Водночас правозастосовна практика засвідчує необхідність чіткого визначення критеріїв невідкладності, зокрема щодо реальності та безпосередності загрози знищення або втрати доказів, а також меж допустимого втручання у випадках, коли метою процесуальної дії є їх збереження, виявлення чи фіксація.

Саме необхідністю уточнення правових меж невідкладного проникнення до житла чи іншого володіння особи, встановлення належних процесуальних гарантій під час проведення обшуку та інших процесуальних дій, а також забезпечення ефективного судового контролю за такими діями зумовлюється потреба законодавчого врегулювання відповідних питань у межах досліджуваного законопроекту.

Основна частина

У законопроекті досягнення названої мети пропонується реалізувати шляхом внесення відповідних змін до окремих положень загалом тридцяти п'яти статей КПК України.

За результатами проведеного дослідження вважаємо за доцільне відзначити таке.

Законопроект визначено як альтернативний до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 233 Кримінального процесуального кодексу України щодо уточнення підстав проникнення до житла чи іншого володіння особи у невідкладних випадках» (реєстр. № 15488 від 07.08.2026).

Водночас запропоновані у ньому зміни стосуються насамперед повноважень прокурора під час досудового розслідування, підстав та порядку проведення різних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових)

дій, заходів забезпечення кримінального провадження, судового розгляду, строків тримання під вартою під час судового розгляду тощо.

Із указаних 35 статей чинного КПК України, до яких у законопроекті пропонується внести відповідні зміни, 33 статті не мають відношення до гарантій забезпечення прав особи під час невідкладного проникнення до її житла чи іншого володіння та проведення там обшуку.

Тобто пропонований предмет правового регулювання законопроекту не відповідає його назві. Це вочевидь не узгоджується із вимогами статті 37 Закону України «Про правотворчу діяльність», згідно з якою назва нормативно-правового акта має відображати предмет його правового регулювання.

З огляду на викладене, вважаємо доречним визначити досліджуваний законопроект в якості окремого (не альтернативного) проекту Закону України, предмет правового регулювання якого стосується внесення змін до КПК України.

У законопроекті пропонується позбавити прокурора у кримінальному провадженні повноважень особисто проводити в необхідних випадках слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України.

Проте, у пояснювальній записці до нього не надано будь-яких обґрунтувань щодо внесення саме таких змін до статті 36 та інших норм цього Кодексу, які передбачають можливість безпосереднього здійснення прокурором процесуальних дій під час досудового розслідування.

Зокрема, відсутній ґрунтовний аналіз статистичних даних, результатів досудового розслідування чи судового розгляду кримінальних проваджень, прогноз настання позитивних правових чи інших наслідків від впровадження таких законодавчих змін, опис потреби адаптації до законодавства Європейського Союзу, інші дані, які би підтверджували необхідність змін щодо обсягу процесуальних повноважень прокурора, передбачених чинним КПК України.

Окрім того, такі пропозиції не узгоджуються із засадами змагальності сторін у кримінальному провадженні, визначеними статтями 22, 93 КПК України. Відповідно до них прокурор, реалізуючи свої повноваження у кримінальному провадженні як сторона обвинувачення, здійснює збирання доказів, у тому числі шляхом проведення слідчих (розшукових) дій тощо.

Окрім того, згідно з Рекомендацією Rec (2000)19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя від 06.10.2000 до функцій прокуратури у різних системах кримінального судочинства належать як керування та здійснення нагляду за розслідуванням, так і його безпосереднє проведення¹.

У законопроекті пропонується встановити 24-годинний строк, не пізніше якого прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язані невідкладно звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку у випадку проникнення до житла до постановлення відповідної ухвали

¹ Recommendation Rec(2000)19 of the Committee of Ministers to Member States on the Role of Public Prosecution in the Criminal Justice System. URL: <https://www.refworld.org/ru/legal/resolution/coeministers/2000/ru/31721?lang=uk>

слідчого судді. Таке положення передбачено у частині третій статті 233 КПК України (у редакції законопроекту).

Проте, вбачається, що зазначений строк у цьому випадку не узгоджується із сутністю та смислом самого поняття «невідкладний», яке передбачає необхідність проведення відповідних процесуальних дій, з огляду на їх надзвичайний та винятковий характер, негайно, зараз, без будь-яких зволікань, без відкладення «на потім» тощо.

Проникнення до житла чи іншого володіння особи та проведення там обшуку без ухвали слідчого судді за обставин, передбачених статтею 233 КПК України, означає зазвичай необхідність звернення з таким клопотанням цього ж дня, до кінця робочого дня, упродовж якого було здійснено проникнення до житла та обшук.

Сама сутність «невідкладної процесуальної дії» передбачає екстрений, тобто одразу після завершення, судовий контроль за дотриманням прав і свобод людини, законністю та обґрунтованістю її проведення. Будь-яке затягування цього процесу фактично нівелює правову природу відповідного судового контролю.

На неприпустимості зловживання поняттям «невідкладності» акцентував і Верховний Суд, зокрема у постанові Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 01.11.2023 (справа № 462/3127/22, провадження № 514879км23). З огляду на висновки Верховного Суду, порушення вимоги «невідкладності» при проведенні слідчим, прокурором відповідних процесуальних дій призводить до порушення прав людини і основоположних свобод. Внаслідок цього докази, отримані в ході їх проведення, та похідні від них докази є недопустимими згідно з принципами доктрини «плодів отруйного дерева» (*fruit of the poisonous tree*), що була сформульована у низці рішень Європейського суду з прав людини (URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114726887>).

Вимога щодо негайного ретроспективного перегляду судом обґрунтованості проведення обшуку житла особи без санкції суду передбачена також і національним законодавством держав-членів Європейського Союзу. У деяких із них для визначення «невідкладних випадків» використовується термін *periculum in mora* – «небезпека у зволіканні».

Наприклад, відповідно до параграфу 105 (Paragraph 105 StPO) Кримінально-процесуального кодексу Німеччини (Strafprozessordnung, StPO) обшук житла призначається лише суддею. Однак, у разі «небезпеки у зволіканні» (*Gefahr im Verzug*) право на наказ про обшук мають службові особи органів прокуратури або поліції. У будь-якому випадку поліція зобов'язана спробувати зв'язатися із черговим суддею. Якщо обшук проведено без санкції судді, матеріали обшуку мають бути негайно передані на перевірку судді. Недоведеність невідкладності призводить до визнання доказів недопустимими².

² Strafprozeßordnung (StPO) § 105 Verfahren bei der Durchsuchung. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_105.html

Подібний підхід застосовується і в Італії. Відповідно до статті 352 Кримінального процесуального кодексу Італії (Codice di procedura penale)³ службовці судової поліції у випадках затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення або її втечі можуть провести особистий обшук чи обшук приміщення без попереднього судового дозволу, якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що відповідні предмети або сліди кримінального правопорушення можуть бути знищені чи втрачені. Така можливість також передбачена у випадках особливої невідкладності, коли отримання відповідного рішення у встановлений час є неможливим. Проведений без попередньої санкції обшук підлягає обов'язковому наступному контролю: поліція зобов'язана без зволікання, але не пізніше 48 годин, передати прокурору протокол проведених дій, а прокурор протягом наступних 48 годин має прийняти мотивоване рішення щодо їх підтвердження (convalida).

Висновки

Загалом досліджуваний законопроект спрямований на врегулювання актуальної проблеми кримінального процесуального законодавства – визначення чіткіших правових меж відступу від загального правила щодо попереднього судового контролю за проникненням до житла чи іншого володіння особи. Такий підхід узгоджується з практикою Верховного Суду та європейськими стандартами, відповідно до яких проведення процесуальних дій без попередньої судової санкції може бути виправданим лише за наявності об'єктивної та реальної невідкладності, а законність такого втручання має підлягати ефективному наступному судовому контролю.

Водночас він потребує, на нашу думку, доопрацювання у частині забезпечення чіткого розмежування власне невідкладного проникнення до житла та проведення обшуку, а також конкретизації критеріїв, за яких загроза знищення, втрати чи приховування речових доказів може виправдовувати відступ від попереднього судового контролю. Використання надто широких або оціночних формулювань, без встановлення вимог щодо реальності, безпосередності такої загрози та неможливості своєчасного отримання судового дозволу може створити передумови для розширеного тлумачення підстав невідкладного проникнення та фактичного обходу судового контролю.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

³ Codice di procedura penale. URL: <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/10/30/codice-di-procedura-penale>